

НАДА ЖИВКОВИЋ

ЧАРОБНИ ВРТ БОГОСАВА ЖИВКОВИЋА У СЕЛУ ЛЕСКОВАЦ – СТАЊЕ И ПРЕДЛОГ ЗАШТИТЕ

САЖЕТАК:

Чаробни врт Богосава Живковића у селу Лесковац је спонтано формиран комплекс на површини од 23,32 ара седамдесетих година прошлог века. Његов просторни концепт условљен је усклађивањем организације свакодневног живота домаћинства са уметничким стваралаштвом и његовом презентацијом. Поред вредних уметничких дела изложених на отвореном простору и у ентеријеру, стамбени и други објекти немају посебне архитектонске вредности, али на сваком од њих је импресиван потпис уметника у форми слике, рељефа, лимене настрешнице или чак употребног предмета који на необичном месту постаје уметнички експонат.

Циљ рада је да се прикаже стање, укаже на вредности простора и понуде мере за његову заштиту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Богосав Живковић, наивна уметност, вајар, чаробни врт, стање, заштита*

ABSTRACT:

The Magic Garden of Bogosav Živković in the Leskovac village is a 23.32 acres large complex, spontaneously formed in the 1970s. The spatial concept of the artist was to adjust the artistic creativity and presentation to daily household life.

In addition to the valuable works of art exhibited in both the open space and interior, the residential and other buildings do not display particular architectural significance; yet, each of these buildings bears impressive marks of the artist in the form of paintings, reliefs, brass eaves or even household items that, when placed in an unusual setting, become exhibits.

The aim of the paper is to present the condition of the site, to draw attention to the value of this space and to propose measures for its protection.

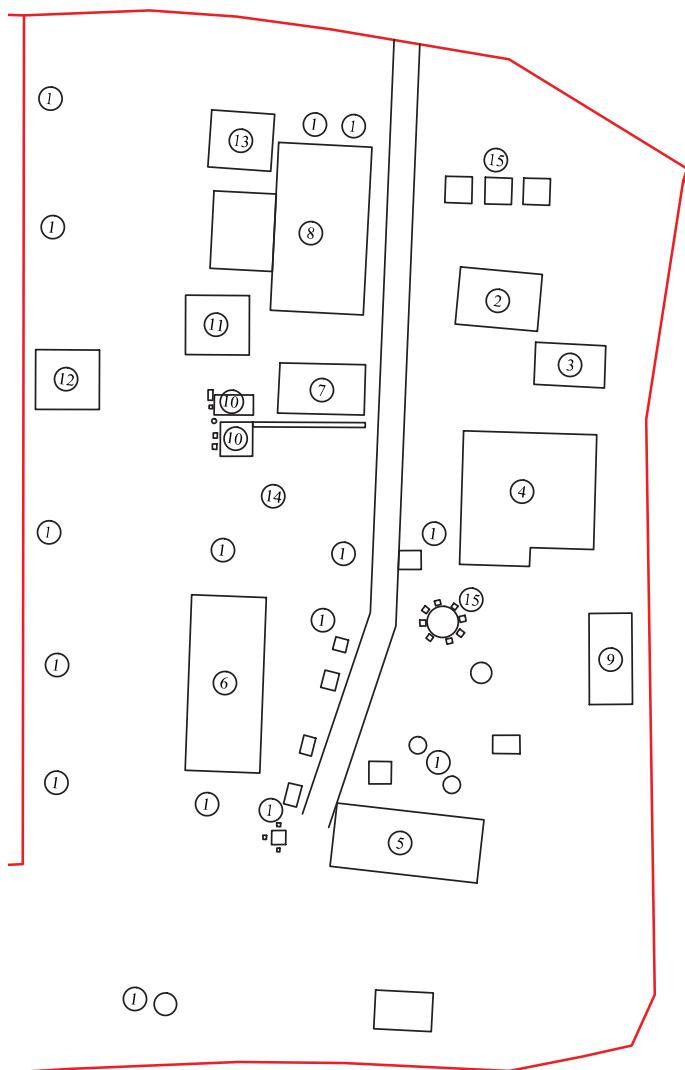
KEYWORDS: *Bogosav Živković, naive art, sculptor, Magic Garden, condition, protection*

Село Лесковац (Колубарски) лежи у живописном пределу шумадијске Колубаре, на подручју општине Лазаревац, на благим падинама коса на десној страни реке Бељанице. Налази се између села Велики Борак на североистоку, Бељине на истоку, Арнајева и Соколове на југу и Степојевца на западу, преко којег је асфалтним путем везано за Ибарску магистралу. Од Београда је удаљено око 50 км. Југоисточном страном села пролази железничка пруга Београд–Бар. Кроз село протиче речица Опарна, која се улива у Бељаницу, а ова у Пештан, притоку Колубаре.

Некад раштркано насеље, карактеристичног шумадијског типа, Лесковац данас има неколико засељака: Думњански крај, Жабаре, Средњак, Прљуше и Ерића крај. Сачувани су многи стари називи појединих места, земљишта, утрина, њива и ливада (Збо-

риште, Алуга, Гај, Равнице, Баре, Орнице, Крушик, Лесковачко поље, Језеро, Барум), као и имена старих изворишта добре воде којима је одувек био богат овај крај (Стубле, Исаковац, Рајковац, Растић, Љешковац, Змајевац, Рибњак, Средњак). Само име села и низ других топонима (Гај, Грабље, Дубраве, Крушик, Бивољача и др.), сведоче о лепоти и богатству природе овог краја. Повољни природни услови и повезаност са старим путевима на тлу централне Србије, предодредили су рану појаву људских насеобина и старих култура на овом простору.

У писаним историјским изворима село Лесковац се први пут помиње у турским катастарским пописима из XVI века. У XVII веку село се налази у писаним документима најраније 1723, а лесковачка црква и њен свештеник 1728. године.

1. КАМЕНЕ СКУЛПТУРЕ	10. ХЛЕБНЕ ПЕЋИ
2. РОДНА КУЋА	11. МЛЕКАР
3. ВИНАРИЈА	12. МЛЕКАР
4. КУЋА ЗА СТАНОВАЊЕ	13. ВАЈАТ
5. КУЋА СА ЛИЦЕМ – АТЕЉЕ	14. ТРПЕЗАРИЈА НА ОТВОРЕНОМ
6. ГАЛЕРИЈА	15. ЧЕСМА И БУНАР
7. КУЋА СА СУНЦЕМ	16. КАМЕНА КОМПОЗИЦИЈА ЗА СЕДЕЊЕ
8. АМБАР	
9. СУШАРА	

Сл. 1 / Ситуација (дрил. инж. арх. Александар Гавовић)

На основу неких статистичких података из XIX века, може се пратити стални раст броја домова у Лесковцу, што сведочи о постепеном развоју села у прошлом веку. То се наставило и у првој половини XX века: 1818. године у Лесковцу су биле 24 куће, 1844. имао је 32 куће, 1874. године тај број се попео на 48 кућа, а 1933–1936. године било је 213 кућа. Према статистичким подацима добијеним пописом из 1991. године, у Лесковцу је било 855 становника.¹

У једној од ових кућа, у данашњем средишту села, 3. марта 1920. године у сиромашној сеоској породици рођен је један од највећих уметника наивне уметности Богосав Живковић. Одрастао је у тешким условима. Радио је као надничар. Чувао је стоку и обрађивао земљу на туђим газдинствима. Но, није сиромаштво било пресудно за формирање његове личности и покретање чудесног уметничког потенцијала. Нажалост, то је било тешко телесно злостављање које је претрпео од непријатеља на почетку Другог светског рата.

Тешка душевна траума из времена окупиације, уметника је не само физички озледила, већ је ујаво открила у његовој исихи сам извор уметничкој манифестовања или како је написао Ојто Бихаљи Мерин у књизи „Снови и трауме у дрвешу“, „Траума проузрокована доживљеним ужасом раскрчила је ујаво зајављеним кавијама несвесној“, односно архејивовима колективнo несвесној, вечном блају наслеђених уредиспозиција сивцианих хиљадама година човековој развоја, како каже Владетиа Јеројив, даровима наших уредака, са којима Бојосав Живковић има инјензивне додире ујаво у сну.²

Често одмах после спавања Богосав је бележио детаље снова да би их касније уписивао у дрво, камен, папир, зид. Од ноћних мора и страхова створио је цео један универзум у којем су але, духови и демони постајали прихватљиви.

Био је занатлија, ћурчија. Међутим, иако му лоше здравствено стање није дозвољавало да се дуго бави њиме, овај занат му је дао неопходна знања која су му користила у занатском делу његовог уметничког стварања. До одласка у пензију 1965. године радио је као портир у Београду.

Богосав Живковић није имао уобичајен пут уметника који се морао доказивати дугогодишњим радом и који је најчешће постхумно постајао познат и признат.

Године 1957. је урадио своју прву скулптуру, а већ 1960. године сликар Марио Маскарели му је организовао прву самосталну изложбу у Галерији графичког колектива у Београду. Треба напоменути да је Ма-

рио Маскарели прве Живковићеве радове видео код једне Францускиње која их је препознала као вредност и откупила.

Након овога врло брзо су уследиле позитивне критике теоретичара уметности у каталозима, књигама и новинским чланцима.

Од 1960. године до данас писало се о Богосаву Живковићу као наивном уметнику, аутодидакту, самоуку, народном уметнику, уметнику *арти бруи*.

Иначе сам уметник себе назива *народним уметником*, односно *уметником из народа*. У ствари тих година он постаје синоним за наивног уметника.

За готово педесет година уметничког рада, од прве скулптуре до смрти 2005. године, створио је велики број дела – скулптура у дрвету и камену, слика и цртежа, која се налазе у музејским збиркама у Музеју наивне уметности у Јагодини, Галерији примитивне умјетности у Загребу, Музеју савремене уметности у Београду, Етнографском музеју, Колекцији арт брута у Лозани, Музеју Шарлоте Зандер у Бонинхажму, у приватним колекцијама у земљи и иностранству, у власништву самог аутора у дворишту његове родне куће у селу Лесковац или као јавни споменици – Спомен-парк у част рудара Колубаре у Лазаревцу, на пример.

У Музеју наивне уметности у Јагодини сачувана је и обимна писана грађа важна за проучавање његовог уметничког рада. Поред богате библиографије, посебну вредност имају текстови самог уметника – аутобиографија писана руком аутора, затим изјаве и интервјуи које је Живковић давао у различитим приликама. У овим текстовима могу се наћи подаци о почецима уметничког рада уз краћу хронологију за њега значајних догађаја.³

Богат стваралачки опус Богосава Живковића није се зауставио на стварању скулптура, слика и писаног материјала. Око њега су се окупљали и млади талентовани људи које је подстицао на стварање и подучавао их. Између осталих то су Милица Зарић, Милорад Николић, Живојин Николић, Милисав Стојановић, Војин Живковић, Милан Живковић, Илија Филиповић и други.

Ипак сви облици уметничког стваралаштва највише, најбоље, најчудесније су заступљени и сачувани у његовом дворишту. У простору који је уметник назвао Музеј народне уметности „Златна грана“, а сви који су били у њему *Чаробни врт Богосава Живковића*. То је постао званичан назив који је преузела и Служба заштите.

Назив *Чаробни врт Богосава Живковића* боље дефинише простор и његове садржаје од *Музеј народне уметности Златна грана*. По свим, па и најсавременијим концептима, музеј подразумева излагање потпу-

Сл. 2 / Улаз у комплекс (фотографија С. Нејовановић)

но или делимично завршеног облика неке делатности, ограничен је концептом у циљу боље евокације или приказа. Чак и најслободније интерактивне манифестације имају лимитиране капацитете. Међутим овде, на овом релативно малом простору, дешавао се и дешава свакодневни живот као својеврстан перформанс без предвидљивог краја. Градило се, сликало, вајало, садило, кувало, дружило, боловало, волело, патило, умирало... и све је записано неким знаком.

И никада није исто. Крпа окачена о крову чешме, тањир на столу поред длета, куче уморно од чекања, тротинет заборављен поред камене скулптуре демона...

Први пут сам овде дошла као приправник у Заводу за заштиту споменика културе града Београда осамдесетих година прошлог века. Нисам могла да поверујем да је могуће тако стварати и живети уметност. Био је јун и бршљан је обавијао скулптуре и формирао венац око камене трпезе. Шимшир је акценцовао улазе, а чуваркуће, незаборавак и ледене коке су биле на сваком камену, прозору, крову. Када описујем овај простор не могу да сачувам стручну дистанцу, јер су емоције које је изазивао много снажније. Овде се не осећа спокој. Не можете да се грејете на сунцу и не мислите. Стално је присутна покренутост, не покрет. Где год да погледате десила се лепота. Исконска. Богосав Живковић је вајао, сликао и писао, а његова дивна супруга Добрила је садиле и гајиле цвеће и зеленило.

Чаробни врт је спонтано формиран седамдесетих година прошлог века на површини од 23,32 ара. У њему се поред родне куће уметника налазе: камене и дрвене скулптуре, *Винарија*, кућа за становање, *Кућа са лицем* – атеље, галерија, *Кућа са сунцем*, ам-

Сл. 3 / Родна кућа – одјавна шпица за емисију о уметнику (фотографија С. Неђовановић)

бар, сушара, две хлебне пећи, два млекара, вајат, трпезарија на отвореном, чесма и бунар, камена композиција за седење.

У овим објектима постоји и већи број уметничких скулптура од дрвета и других материјала, осликаних зидних површина, као и етнографска збирка.

Заједно са објектима сађено је и неговано различито растиње, пре свега бршљан, који је постајао саставни део архитектуре и скулптуре. Захваљујући синергији утилитарног, уметничког и култивисане природе овај простор је постао отелотворење имагинације уметника, потреба, лепоте и страхова.

Просторни концепт споменика културе условљен је организацијом свакодневног живота домаћинства са уметничким стваралаштвом и његовом презентацијом. Спонтани урбанизам простора резултирао је поделом на приватни део с родном кућом, кућом за становање, пушницом, каменом композицијом за седење, чесмом и бунаром, јавни простор са амбаром као пријемним простором, каменом трпезаријом и галеријом. Атеље

уметника је на крају стазе која дели ова два простора и припада обома. Посебан део, паралелан са главном стазом, али у залеђу јавног дела, предвиђен је за главни изложбени простор на отвореном и боравак и рад других стваралаца.

Наизглед случајно разбацане по дворишту, скулптуре су постављене на имагинарним стазама које се прожимају у кошмарном вртлогу.

Родна кућа вајара Богосава Живковића саграђена је почетком двадесетог века. Ова приземна, дводелна кућа од непечене цигле, са четворосливним кровом покривеним бибер црепом, без посебних обележја, представља окосницу комплекса. На бочној фасади су исписана имена за одјавну шпицу телевизијске емисије посвећене уметнику.⁴

Винарија, приземни дводелни објекат (дим. 4,97 м x 2,98 м), покривен двосливним кровом са бибер црепом, саграђен је као стамбени у првој половини двадесетог века, да би касније због повремениог начина коришћења добио назив винарија.

Спратна кућа за становање саграђена је крајем седамдесетих година прошлог века и типичан је представник периферијске профане архитектуре. Зидне површине улазног трема и балкона на спрату су осликане.

Кућа са лицем, атеље уметника, приземна је дводелна кућа из седамдесетих година прошлог века. Име је добила по портрету у плитком рељефу који се налази изнад улазних врата.

Галерија, објекат из истог периода, такође је дводелан и има дрвени трем преко којег се улази у кућу.

Кућа са сунцем, једноделни приземни објекат, добио је име по представи сунца на бочној фасади. Изнад улаза је настрешница са лименим опшивом у форми голубова.

Амбар, који је настао као помоћни објекат, сада је делимично простор за пријем гостију. Део фасаде окренут ка стази је осликан.

Сушара, из седамдесетих година, помоћни је објекат у примарној функцији. Главна и бочна фасаде су осликане.

Два млекара и вајат од дрвета помоћни су објекти из 19. века који су пренети са других локација у селу у ово двориште седамдесетих година прошлог века.

Трпезарија на отвореном, заједно с композицијом од камена за седење, хлебним пећима, бунаром и чесмом утилитарни су објекти делимично скулптуралних форми и осликани.

Ниједна од набројаних зграда нема архитектонске вредности, али на свакој од њих је импресиван потпис уметника у форми слике, рељефа, лимене настрешнице или чак употребног предмета који на необичном месту постаје уметнички експонат.

Растиње је у функцији експоната. То је најчешће бршљан који се пење уз објекте или их потпуно обавија.

Чаробни врт Богосава Живковића у селу Лесковац је попут оних широм света – Шеваловог *Ideal Palace* у Француској, Џемса и Каролине Варвик у Аустралији, или оних у Америци – Стефана Сикса, Симона Родије, Кларенса Шмита.⁵

Он има **меморијалну вредност** као родна кућа једног од највећих наивних уметника Србије. Посебна **ауторска вредност** се огледа у чињеници да се у оквиру споменика културе, како на отвореном простору тако и у ентеријеру, налази велика уметничка збирка Богосава Живковића, у којој су и нека од његових највреднијих дела. Као сведочанство припадности елитном уметничком простору, у време сложених кретања на ликовној сцени ондашње Југославије и света – од фигуративности до апстрактног израза, од експресионизма преко енформела до фантастике и надреал-

Сл. 4 / Главна стаза са кућом за становање у икозadini (фотографија С. Нејовановић)

Сл. 5 / Чесма и бунар (фотографија С. Нејовановић)

Сл. 6 / Стаза са вајалима и скулптурама (фотографија С. Нејовановић)

ног – укупни простор споменика културе има **културно-историјску вредност**. Изузетно функционалан и атрактиван просторни концепт споменика културе заснован на условљености организације свакодневног живота домаћинства са уметничким стваралаштвом и његовом презентацијом има **урбанистичку вредност**. Посебне **културолошке и друштвене вредности** споменика произилазе из његове садашње, али и будуће намене као модерног изложбеног простора од општег интереса за културни развој и живот, не само града већ и Републике.

Нажалост, изглед *Чаробној врћи* данас није онакав какав је био када је добио име. Објекти су у знатно лошијем стању, скулптуре захтевају чишћење и заштиту, али највећу девастацију доживело је зеленило. Садашњи власник, у најбољој намери да заштити објекте од деструкције коју прави корење, а и због другачијих естетских критеријума, уклонио је и раскрчио бршљан. Међутим, врло је важно напоменути да препознаје вредности овог простора и спреман је да допринесе његовој ревитализацији.

Због укупних вредности, Завод за заштиту споменика културе града Београда је у више наврата хтео да покрене поступак за утврђивање за културно добро овог простора. Међутим, због противљења власника, нисмо били у могућности да то реализујемо. Након смрти великог уметника, Завод за заштиту споменика културе града Београда је овај посао уврстио у План рада за 2007. годину. Скупштина града је одобрила тражена новчана средства.

Урађена су истраживања материјалних извора о животу и раду уметника и прибављена друга документација потребна за утврђивање. Међутим, оставински поступак је био у току. Није било могуће ступити у контакт са уметниковим наследницима, односно није било могуће ући у *Чаробни врћ* и објекте у њему како би се обавило потребно фото и техничко снимање, као и инвентар постојећих дела. Добијена новчана средства су преусмерена на израду техничке документације за друге објекте.

Године 2013. обновили смо поступак. Велику подршку и помоћ смо добили од госпође Нине Крстић, директора и музејског саветника Музеја наивне уметности у Јагодини. Заводу је достављен Списак затеченог стања на основу комисијског прегледа у Чаробном врту, ателеу – кући за одмор – галерији на дан 24. априла 2012. године.⁶

Техничко снимање свих објеката израдио је дипл. инж. арх. Александар Гавовић уз асистенцију дипл. инж. арх. Александре Врзић, а фото-снимање је извела Снежана Неговановић, дипл. сниматељ слике.

У обимном елаборату који сам припремила за потребе утврђивања *Чаробној врћи* *Бојосава Живковића* за културно добро, дате су и опште мере заштите. Поред тога да објекте и простор треба санирати и рестаурисати, оне полазе од становишта да *Чаробни врћ* треба да буде место које ће примати индивидуалне посетиоце, али и групне посете и предвиђају:

- задржавање постојећег функционално-просторног концепта комплекса споменика културе;
- очување изворног изгледа ентеријера и спољашње архитектуре објеката;
- ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација објеката у оквиру комплекса;
- забрану радова који могу угрозити статичку стабилност свих објеката у оквиру комплекса споменика културе;
- забрану преправки, доградње, преградње, надградње које нису у функцији споменика културе и могу га деградирати;
- забрану постављања прикључних кутија, ормара и расхладних уређаја на фасадама;
- вођење електро и ТТ водова подземним путем;
- постављање уређаја за видео-надзор;
- постављање нове ограде од транспарентних кампада;
- чишћење, санацију и конзервацију свих скулптура на отвореном простору и уметнички обрађених површина архитектонских објеката;
- санацију и уређење стаза унутар комплекса;
- уређење санитарног чвора;
- формирање кафеа и пратећих садржаја у оквиру постојећих објеката или као посебан објекат;
- реконструкцију зеленила и хортикултурно уређење;
- постављање табле са информацијама о споменику културе.

Такође, када се говори о санацији, рестаурацији и ревитализацији *Чаробној врћи* треба имати у виду и да је у селу Лесковац сачувано неколико објеката народног градитељства из XIX века, који се углавном налазе у лошем стању као последица, пре свега, недостатка ма-

теријалних средстава, али и незаинтересованости власника за њихово одржавање. Такође, у околним селима општине Лазаревац постоји већи број таквих објеката у идентичном стању. Најрепрезентативнији, а највише угрожени примерци су куће породице Димитријевић, које се налазе на два суседним парцелама у селу Лесковац и кућа породице Милетић у Вреоцима.

У старом центру села Лесковац, поред Цркве Св. Димитрија, постоји низ објеката из међуратног периода. Дobar бонитет објеката, типска архитектура периода и живописан колорит фасада формирају атрактивну целину која активно живи.

Месна заједница Лесковац и Дирекција за изградњу Лазаревца су крајем деведесетих година прошлог века покренули иницијативу за формирање мини етно-парка у селу Лесковац. Предвиђено је да буде смештен у селу, поред *Чаробној врти*, у непосредној близини незавршеног Дома културе. Завод за заштиту споменика културе града Београда је подржао ту иницијативу, а ауторка ових редова је урадила анализу вредности и потенцијала наслеђа у атару села и шире.

Том приликом смо инсистирали на томе да је у етно-парку комплексног типа, који представља традиционално градитељство одређеног простора у његовој укупности, избор објеката одређен њиховом

функционалном улогом и равномерно заступљеним типовима и варијантама израженим репрезентативним примерцима. Поред стамбених објеката, који би били пренети са локација на којима су угрожени, у етно-парку би се нашле и помоћне зграде, углавном грађене од дрвета – вајат, млекар, амбар, магаза, качара, кош, пушница, хлебна пећ и други. Дефинитиван распоред објеката би био дефинисан пројектом, који ће почивати на сазнањима о традиционалној организацији села и окућнице, али и потребама исказаним програмом будућих делатности. Смештај пратећих садржаја и стационираних посетилаца у потпуности би могла да задовољи зграда Дома културе. У анализи као највећа вредност и потенцијал за изградњу етно-парка, али и његов даљи живот, наведен је *Чаробни врт Богосава Живковића*.⁷

Иако ова дивна идеја до сада није реализована, *Чаробни врт* је био, јесте и биће вредност која еманира и мотивише на интегративну заштиту и артикулацију простора од ширег значаја.

Нада Н. Живковић,

дипл. етнолог

Завод за заштиту споменика културе града Београда
nada.zivkovic@beogradskonasledje.rs

НАПОМЕНЕ:

- 1] О историјату села Лесковац видети више код: Шабановић 1964, Петровић 1949, Петровић 1898, Живковић 2003.
- 2] Којић 2011: 13.
- 3] *Истио*.
- 4] Емисија је емитована у лето 1969. године. Водитељи су били Ирина Суботић и Момо Капор, уредник Љубомир Милин, режисер Божидар Вучуровић, помоћник Димитрије Тадић. Ау-

торка овог текста је у обавези да прибави оригинални снимак емисије да би га приложила постојећем елаборату за проглашење.

- 5] Којић 2011: 17.
- 6] Списак се налази у Документацији Завода за заштиту споменика културе града Београда.
- 7] Живковић 2003.

ЛИТЕРАТУРА:

Бихаљи Мерин, О. (1963), *Богосав Живковић*, Београд.

Бошковић, М., Маширевић, М. (1977), Самоуки ликовни уметници у Србији, Торино.

Димитријевић, К. (1976), *Народни уметници Југославије*, Београд.

Живковић, Н. (2003), Етно-еко центар у селу Лесковац – могућност очувања традиционалног у условима транзиције, у: *Село у новим развојним условима*, Београд: Удружење урбаниста Србије.

Којић, Љ., Крстић, Н., Јовановић, И. (2011), *Богосав*, Крагујевац: Музеј наивне и маргиналне уметности Јагодина.

Крстић, Н. (2003), *Наивна уметност у Србији*, Јагодина: Музеј наивне и маргиналне уметности Јагодина.

Петровић, М. (1898), *Финансије и услове обновљене Србије до 1842. године*, Београд.

Петровић, П. Ж. (1949), Шумадијска Колубара, *СБЗ LIX*, Насеља, књ. 31, Београд.

Шабановић, Х. (1964), *Турски извори за историју Београда*, Београд.

Summary: NADA ŽIVKOVIĆ

MAGIC GARDEN OF BOGOSAV ŽIVKOVIĆ – THE PRESENT STATE AND PROPOSED PROTECTION MEASURES

The sculptor Bogosav Živković was born on March 3, 1920, in the village of Leskovac near Lazarevac. Since 1957, when he made his first sculpture, he has become a symbol of naive sculpture in Serbia, while promoting this art throughout the world.

The Magic Garden of Bogosav Živković in the Leskovac village is a 23.32 acres large complex, spontaneously formed in the 1970s. It comprises stone and wooden outdoor sculptures, artist's birth house, "Winery", residential house, "House with a Face" – the atelier, gallery, "House with the Sun", barn, drying facility, two bread ovens, two milk houses, outbuilding, dining room in the open air, fountain, well, and seating arrangement in stone. There is also a large number of the artist's sculptures made out of wood or other materials, as well as painted wall surfaces and ethnographic collection.

The spatial concept of the artist was to adjust the artistic creativity and presentation to daily household life. In keeping with this spontaneous conception, the household as split into "private" and "public" spheres. The first consisted of Živković's birth house, residential house, smokery, seating arrangement in stone, fountain and well, while the public space included barn turned into a reception area, stone dining room and gallery. The atelier is located at the end of a pathway dividing the space into two parts. A special part at the back of the public space, parallel to the main pathway, served as the main open exhibition area and to accommodate other artists and their works.

The above-mentioned buildings do not display particular architectural significance; yet, each of them bears impressive marks of the artist in the form of paintings, reliefs, brass eaves or even household items that, when placed in an unusual setting, become exhibits. Plants – chiefly ivy – are part of the scenery, climbing the objects or enshrouding them.

Wooden pillars, stone sculptures, houses, outbuildings, well and plentiful ethnographic material together with vivid vegetation present the range of the artist's rich imagination.

Regrettably, the Magic Garden is not in the same condition at present as it was when it got its name. The buildings deteriorated, the sculptures require cleaning and protection, but greenery suffered the most damage. The current owner, with the best intention to preclude the damage from roots, but also due to his different aesthetic sympathies, removed the ivy. However, it is very important to note that he recognizes the value of this area and is ready to contribute to its revitalization.

Having in mind all mentioned above, the Institute for the Protection of Cultural Monuments, Belgrade, repeatedly tried to initiate the procedure of establishing the cultural value of a property. However, this did not meet the wish of the owner. After the death of the great artist, the Institute continued to work on this issue.

In a comprehensive study prepared for establishing the Magic Garden of Bogosav Živković as a cultural heritage, general measures for its protection have been proposed. Not only that the buildings and the whole area need to be refurbished and restored, these measures foresee the Magic Garden as a place open for individual and group visits, and a place which was, is, and will be worthy of integrated protection and space articulation.

Illustrations

Fig. 1 Present state (BSc A. Gavović)

Fig. 2 Entrance into the Complex (Photograph: S. Negovanović)

Fig. 3 Artist's birth house – Closing credits of the show about the artist (Photograph: S. Negovanović)

Fig. 4 Main pathway and the residential house in the back (Photograph: S. Negovanović)

Fig. 5 Fountain and well (Photograph: S. Negovanović)

Fig. 6 Pathway, wooden houses and sculptures (Photograph: S. Negovanović)